

İÇİNDEKİLER

SUNUş

III

- ✱ 2001: Yanlışlıklar, Yanılığalar ve Boş Vaatler Yılı

1-20

- ✱ KÜreselleşme Döneminde Yerelleşme Sorunu

21-38

- ✱ Kamu Hizmetinde Kriz Yeni Denge ve Hukuk

39-47

- ✱ Hizmetlerde KÜreselleşmenin Aracı: GATS Anlaşması

49-64

- ✱ Avrupa Birliğı'nin Genişleme Süreci

65-87

- ✱ Su Üzerine KÜresel Politika

89-96

- ✱ Dünya Bankası Türkiye Kredileri: 1950-2000

97-108

TARİHE NOT	IMF'ye Verilen Taahhütname	109-110
İNCELEME	Bir 'Uyum' Yasası – 4688	111-125
DÖKÜM	Çöp İhaleleri – 2001	127-146

GENEL-İŞ Emek Araştırma Dergisi (GEAD), 2002/1 (8)

Sahibi: Genel-İş Sendikası Adına Genel Başkan İsmail Hakkı ÖNAL

Yazı İşleri Müdürü: Serhat SALİHOĞLU

Hazırlık: Genel-İş Araştırma Dairesi

Adres: Çankırı Cad. No: 28 Kat: 5-9 Ulus/ANKARA

Tel: 0 (312) 309 15 47 Fax: 0 (312) 309 10 46 E-Posta: genelisa@tr.net

Basıldığı Yer: Genel-İş Matbaası Tel: 0 (312) 435 44 21

GEAD 2002/1 (8), Genel-İş Araştırma Bülteni'nin devamı olarak 8. Sayıdır

Bu Yayın Genel-İş Emek Gazetesinin Ekidir. Parayla Satılmaz.

SUNUş

Genel-İş Emek Araştırma Dergisi (GEAD) 2002 yılının bu ilk sayısında uzmanlarının kaleminden çeşitli konuları işlemektedir.

Prof. Dr. Sinan Sönmez'in ekonomik krizi işleyen yazısı krize yol açan ekonomi politikalarının eleştirisini yapmaktadır.

Seyhan Erdoğdu, ölkemizdeki önemli gündem maddelerinden birisi olan Avrupa Birliği'ni tarihsel boyutu ile incelemekte ve AB Genişleme Süreci üzerine değerlendirme yapmaktadır.

Doğ. Dr. Biręül A. Güler, küreselleşme ve yerelleşmeyi incelediği yazısında, yerelleşme kavramını ve bu kavramın günümüzdeki neo-liberal arka planını irdelemektedir.

Onur Karahanoğulları, küreselleşme sürecinde kamu hizmeti kavramındaki değişimi ve bu değişimin hukuksal boyutunu irdelemektedir.

Günümüzün en önemli gündemlerinden birisi olan Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) üzerine yazılan yazı GATS ile ilgili olarak bilgi verici bir içeriğe sahiptir.

Bu yazılarla birlikte GEAD'ın bu sayısının ölkemizde ve dünyadaki gelişmelere ve tartişmalara ışık tutacağına ve sendikal mücadele içinde yeralan herkesi bilgilendireceğine inanıyoruz.

Saygılarımızla,
Genel-İş Genel Yönetim Kurulu
Ocak 2002

2001: YANLIŞLIKLAR, YANILGILAR ve BOŞ VAATLER YILI

Prof. Dr. Sinan Sönmez

I. Giriş Yerine: 2001 Yılıının Anlamı

2001 yılında yanlışlı sürdürülen, yanlışlığa düşen ve olmayacak vaatlerde bulunanların cephesinde IMF güdümündeki iktisat politikalarını uygulayan hükümet ve ekonomi üst yönetimi yer alıyor. Yanlışlık IMF modelinin uygulanmasıdır. Yanılgı bu model ile ekonomik göstergelerin düzeleceğini ummaktır. Boş vaatler ise uygulanan program sayesinde kısa sürede ekonominin düzlüğe çıkacağı ve refah düzeyinin artacağı yolunda halka umut pompalamaktır. Bu doğrultuda kavramlar sürekli çarpıtılmış ve kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. IMF güdümlü politikaları kayıtsız şartsız destekleyen akademisyenler, güdümlü yayın politikaları ve “habercilik”leri ile sivrilen görsel ve yazılı medyanın büyük bölümü, kimi köşe yazarları, kandıranlar, boş umut pompalayanlar ve yanlışlığa düşenler cephesinde mevzilenmektedirler. Pekiyi 2001’de hükümeti zaman zaman eleştiren TÜSİAD, Sanayi Odaları ve Ticaret Odaları bu cephenin dışında tutulabilir mi? Aralarında görüş farklılıkları bulunmasına ve hatta kimi zaman birbirleriyle uzlaşmazlığa düşmelerine karşın söz konusu kuruluşların krizde hiç payları yok mu? Bu sorunun yanıtı, çarpık iktisadi düzen ve rant ekonomisinin iflas yılı olarak beliren 2001 öncesinde uygulanan iktisat politikaları karşısında sessiz kalan, hatta bu politikaları destekleyen kuruluşların dökümü yapılırken ortaya çıkmaktadır. Bu dökümde ise gerek TÜSİAD, gerekse söz konusu meslek odaları yer almaktadır. Yanlışlıklar ve yanılgıların baş aktörlerinin karşısında ise krizden, IMF güdümlü politikalardan son derece olumsuz etkilenen milyonlar yer almaktadır: memurlar, işçiler, emekliler, tarım kesimindeki küçük ve orta üreticiler, sanayideki küçük hatta orta çapta işletmeler, küçük esnaf ve zanaatkarlar. Söz konusu katmanlardan kamuda istihdam edilen memur ve işçilerin bir yandan yüksek enflasyon karşısında yetersiz ücret artışı nedeniyle satın alma güçleri ciddi olarak düşmüş, diğer yandan işten çıkarılma ile yüzyüze kalmışlardır. Özel kesimde çalışanların reel ücretlerindeki düşmenin yanı sıra işten çıkarılma büyük boyutlara ulaşmıştır. 2001 yılının ilk 10-11 ayında işini kaybedenlerin sayısının 1 milyon kişiyi bulduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam nereden bakılırsa bakılsın aile bireyleri ile birlikte yaklaşık 4 milyon kişiyi kapsamaktadır. Kayıtdışı olarak çok düşük ücretlerle-asgari ücretin altın-

da- çalışanlar ile emeklilerin durumu ise dramatik boyutlara ulaşmaktadır. Ekonomik küçülme esnafı, sanayideki küçük ve orta boyllu işletmeleri vurmuş, iflaslar birbirini izlemiş ve izlemektedir. Tarım kesiminde üreticilerin ürünlerini yok pahasına satmak zorunda kalmalarının yanısıra 2002'den itibaren sübvansiyonların soya fasulyesi ve kanole dışında kaldırılması kararı (kanole üretiminin özendirilmesi bu üründen yağ üreten çokuluslu şirketlere hammadde sağlanması ile ilgili olsa gerek!) ve Meclis'te tekrar ele alınan Tütün Yasası tarım kesimini tümüyle yabancı sermaye ve tekellere teslim etme planının meşhur "yapısal reformlar" bağlamında 2002'de tamama erdirileceğini işaret etmektedir.

2001 yılında ekonomide ortaya çıkan büyük tahribat, hiç kuşkusuz uzun süredir uygulanan neo-liberal politikaların bir sonucudur. GEPG'de (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı), söz konusu programın hedefleri ve araçlarının açıklanmasına geçilmeden önce yapılan durum tespitinde olumsuzluklar birbiri ardına sıralanmakta fakat bu sonuçların nedenleri üzerinde durulmamaktadır. Oysa ana neden 1980 ve özellikle 1983 sonrasında uygulanan neo-liberal politikalar ile ekonominin oturtulduğu yanlış rotadır. Türkiye bağlamında bu politikalar kumarhane kapitalizmi ile eş dost kapitalizmi olarak özetlenebilir. 2001 yılında ortaya çıkan kriz daha önce belirlenen yanlış strateji ve politikaların bir sonucu olarak değerlendirilse de mevcut hükümetin Aralık 1999'da IMF ile imzalamış olduğu 17. Stand-by anlaşması uyarınca yürürlüğe konulan iktisat politikaları çok önemli bir dönemeci oluşturmaktadır. IMF ve Türkiye'deki resmi otoriteler tarafından "anti-enflasyonist" olarak nitelendirilen politikalar demeti ekonominin Kasım 2000'de kriz ile tanışmasında büyük pay sahibi olmuş, aynı politikalarda ısrar, buzdağının önemli bir bölümünün Şubat 2001'de ortaya çıkmasına yol açmış, kur politikasında değişiklik yapılarak güçlendirilen program ekonomiyi mevcut açmazlara sürüklemiş ve toplumsal yapıyı derinden sarsmaya başlamış, emekleriyle geçinenleri, emeklileri ve küçük sermaye sahibi üreticileri hızla yoksulluğa sürüklemiştir. Kriz ortamında "reform" sözcüğünün ardına sığınılarak geniş bir yelpazede hızla gerçekleştirilen yapısal ve kurumsal değişiklikler ile Türkiye bir bütün olarak küreselleşme çizgisine çekilmiş, bir başka deyişle küresel sermayenin ihtiyaçları ve isteklerine uygun bir eksene oturtulmuş ve devletin zaten çok yetersiz kalan sosyal boyutu hızla tasfiye sürecine sokulmuştur. Bu anlamda 2001'in belirleyici bir yıl olduğunu söylemek yerinde bir değerlendirme olacaktır.

II. Krize Doğru : Yakın Geçmişi Okumak

Şubat 2001'de günyüzüne çıkan finansal krizin reel sektör üzerinde giderek yaygılaşan ve yoğunluk kazanan etkilerini bütünüyle kavramak için krizin nedenleri üzerinde durmak gerekmektedir. Bunun için de 2001 öncesine geri dönmemiz kaçınılmaz gözüküyor. Kuşkusuz 24 Ocak 1980 kararları ile başlatılan ve 12 Eylül darbesi ile sağlamlaştırılan sürecin analizi krizin anlaşılması için

gereklidir. Böylesine kapsamlı bir çalışmaya girmeksizin geçen yüzyılın sonlarında ve/veya yeni yüzyılın başlarında oluşan kriz koşullarını belirleyen çok önemli bir kaç dönemecin belirleyiciliğini vurgulamakla yetineceğiz. Bu dönemelerin önemi salt finansal krizin çağrıştırdığı ana sorunları göz önüne aldığımızda ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar yumağını oluşturan öğelerin başında iç borç stoku, giderek ağırlaşan faiz yükü, dış borçlanma, kırılgan finansal sektör (bankacılık sistemi) gelmektedir. Kuşkusuz krizi oluşturan öğeler ve/veya krizin göstergeleri yukarıda sıralananlarla sınırlı değildir. Ancak finansal öğelerdeki olumsuz gelişme reel sektörü, diğer ekonomik değişkenleri ve gelir bölüşümünü önemli ölçüde etkilediği ve gerek Kasım 2000, gerekse Şubat 2001 krizinin başlangıçta finansal nitelik taşıdığı dikkate alınır, finansal değişkenlerdeki olumsuz gelişme üzerinde durmak gerekli gözükmemektedir.

İlk dönemeci 1984 yılında iç borçlanmada kaydedilen hızlı artış oluşturmaktadır. İzleyen yıllarda iç borçlanma ve faiz ödemeleri kartopu etkisiyle çığa dönüşmüştür. Şöyle ki, arz yönlü (büyük sermaye yanlısı) iktisat politikalarının vergi gelirlerinde yol açtığı ani ve ciddi erozyonun telafi edilmesi gerekliliği, istikrar ve yapısal uyarlanma programı çerçevesinde mali sistemin serbestleştirilmesi ve genişletilmesi taahhüdünün yanısıra kamunun “serbest” piyasaya işlerlik kazandırma doğrultusunda maliyeti ağır altyapı yatırımlarını üstlenmesine bağlı olarak kamu harcamalarının artması, bu bağlamda konsolide bütçe dışında yer alan kamu birimlerinin faaliyetleri sonucunda oluşan finansman açıklarının Hazine tarafından karşılanması zorunluluğu iç borçlanmaya ivme kazandırmıştır. Mutlaka vurgulanması gereken bir nokta da seksenli yılların başlarında yürürlüğe konulan istikrar ve yapısal uyarlanma programının kamu açıklarının, 1980 öncesinin tersine, ucuz kamusal fonlardan finansman olanağını ortadan kaldırmış olmasıdır. Üstelik Dünya Bankası’ndan sağlanan Mali Sektör Uyum Kredisi borçlanmanın para ve sermaye piyasalarına taşınmasına yol açmıştır. Böylece iç borçlanma “liberal” politikaların körüklediği kamu açıklarının finansmanında temel araç olmanın yanısıra, finansal serbestleşme yörüngesine oturtulan ekonomide, devlet tahvili ve hazine bonusu ihracıyla finansal piyasaların gelişmesi için ateşleyici olarak kullanılmaya başlanmıştır. Seksenli yılların ortalarından itibaren başlayan iç borçlanmadaki tırmanmada yasamanın yürütmeye bütçe yetkisini devretmiş bulunması, bu bağlamda yürütmenin bütçe açığının iki katına kadar –1998’de kısıtlama getirilmiş bulunulmasına karşın- borçlanma yapabilme olanağına kavuşması mutlaka dikkate alınması gerekli bir öğedir¹. Uluslararası piyasalara göre çok yüksek pozitif faiz ödeyen devletin hızla borçlanmasına bağlı olarak faiz ödemelerinin konsolide bütçe üzerindeki baskısı giderek artmıştır. 1988’de, 1981-87 kesitinde sağlanan dış borçlardan kaynaklanan kur farklarının Hazine tarafından üstlenilmesinin iç borç stokunu artırmış olduğu da saptanmaktadır. Nitekim 1988 yılı konsolide

¹ Ekzen (1999), s.405-16.

Sönmez (2000a), s.45.

bütçesinde iç borç faiz ödemelerinin transfer harcamaları içinde en önemli kalemi oluşturduğu ve yatırım harcamalarına eşit bir ağırlığa sahip olmuştur. Dış borç faizleri de dikkate alındığında bütçe ödeneklerinin dörtte birinin faiz ödemelerine ayrıldığı gözlenmektedir.

İkinci dönemeci 1989 yılında finansal serbestleşmenin 32 sayılı Karar ile tamama erdirilmesi oluşturmaktadır. Finansal serbestleşme ile iktisat politikalarında yeni bir dönem başlamıştır. Bu bağlamda kısa vadeli sermaye girişinin hızlandırılması stratejisi faiz hadlerinin yukarı çekilmesine yol açtığı ölçüde faiz yükü hızla artmış, maliye politikası tasfiye sürecine girmiş ve yerini borç yönetimine bırakmış, para politikası da aşırı değerli TL ve yüksek pozitif faiz (kur arbitrajı) temelinde dışarıdan kısa vadeli sermaye girişinin özendirilmesi doğrultusunda edilgen bir konuma indirgenmiştir. Nitekim 1989 sonrasında faiz yükünün konsolide bütçe üzerindeki baskısı artma sürecine girmiştir. Bağlantılı olarak kamu kesimi genel dengesindeki çözülmenin en önemli göstergelerinden biri de 1992 yılı ile birlikte kamu harcanabilir gelirinin cari giderlerin altına düşmesi ve zamanla finansman açığının hızla artmasıdır². Konsolide bütçedeki iç borç faiz ödemelerinin artışında dikkate alınması gerekli bir etken de, konsolide bütçe dışında yer alan kamu ekonomisi birimlerindeki finansman açıklarının Hazine tarafından karşılanmasıdır. Böylece bütçe kurallarına tabi olmayan işlemlerin finansal sonuçları konsolide bütçeye yansımakta, açıkların finansmanı için Hazine borçlanmaya gitmektedir. Bu bağlamda nakit dışı borçlanma kapsamındaki tahvil ihracının önemli bir ağırlığa sahip olduğu saptanmaktadır. Belirtilmesi gerekli önemli bir husus finansal serbestleşme sonrasında dış şokların önce ticaret sektöründen kaynaklansa da, bu şokların yarattığı tahribatın esasen sermaye hareketleri ile ekonomiye şırınga edilmesidir.

Kamu maliyesinde ve iç borçlanmadaki olumsuz gelişmeyi veya bir başka deyişle kamu maliyesinde yaşanan krizi birkaç gösterge ile daha da somutlaştırmak olanaklıdır. 1978'de toplam borç faizlerinin bütçe harcamalarına oranı yaklaşık % 2.1, GSMH'ye oranı ise % 0.6 iken, 1988'de sırasıyla % 23.7 ve % 5.0, 1994'te %33.2 ve % 7.7 olmuştur. İç borçlanmanın kazandığı ivmeyi ve mali sürdürülebilirliği gösteren temel göstergelerden biri de yeni iç borçlanmanın iç borç stokuna oranıdır. 1980 yılına kadar en çok % 60 tavanına ulaşmış olan oran, 1990'da % 67'i yakalamıştır. Bir önceki yıl oranın % 52.3 olduğu dikkate alınırsa, finansal serbestleşmenin bir yılda % 28'lik bir artışa yol açtığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Oran hızlı artışını sürdürerek 1992'de % 94 olmuş ve ertesi yıl % 105.3 olarak gerçekleşmiş ve izleyen yıllarda, dalgalanmalar olmakla birlikte % 100'ün üzerinde seyreden bir rasyo oluşmuştur. Bunun anlamı devletin 1993 yılı sonrasında büyük bölümünü borç faizlerinin yol açtığı bütçe/kamu açıklarının finansmanı için, mevcut iç borç stokunu aşan tutarlarda iç borçlanmaya gitmek zorunda kalmasıdır. Bütçe/kamu finansmanının temel aracının

² DPT (1996), Tablo.5.1, 5.7, 5.8.

borçlanma olduğu bir ekonomide görelî fiyat yapısının, kaynak tahsisinin ve gelir bölüşümünün hızla bozularak değişmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu mekanizma reel sektör üzerinde tahripkar etki yaratırken, bankacılık sektörü asli bankacılık faaliyetlerinden sapmaya başlamıştır. Ekonomideki değişimin ve sağlıksız yönelimin bir göstergesi olarak ISO'nun yıllık geleneksel anket sonuçları anlam yüklüdür. ISO verilerine göre imalat sanayiinde faaliyette bulunan en büyük 500 firmanın diğer gelirlerinin (tahvil, bono,repo,döviz,vd.) vergi öncesi net bilanço karına oranı 1982'de % 15.2 iken 1996'da % 52.7'ye, 1998'de % 87'ye ve 1999'da % 219'a ulaşmıştır³. Bunun anlamı söz konusu şirketlerin net bilanço karının iki katından fazlasını spekülâtif plasmanlardan kazanmış olmalarıdır. Döviz açık pozisyonlarını artırarak Hazine'nin ihraç ettiği borç kağıtlarının başlıca müşterisi olan özel ticari bankaların karlarını katladıkları ölçüde adım adım asli faaliyet alanlarından uzaklaşmaları ve kırılğan bir finansal yapıya doğru sürüklenmeleri de tahribatın bir başka yönünü oluşturmaktadır. Devlet borçlanmasından pay almaya dayalı bankacılık anlayışı bir dizi bankanın kurulmasına yol açmış, bazı holdingler kurdukları bankalar üzerinden ucuz kredi sağlamaya yönelmişler, "bazı işadamları" ve holdingler ise kurdukları sanal şirketlere kredi açarak yolsuzluklar ve suistimallere kapıları ardına kadar açmışlardır.

Yukarıda belirtilen gelişmeler ve etkenler dikkate alındığında "liberal" anlayış doğrultusunda büyük sermayenin ve yüksek gelirliilerin vergilendirilmesinden vazgeçmenin bütçe açıklarının oluşmasında en önemli etken olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Vergilendirme yerine borçlanmanın başlıca kamu finansman aracı olarak kullanılması, büyük finansal rantların doğmasına yol açtığı gibi kamu maliyesini de krize sürüklemiştir. Bir yandan vergi yasalarında yer alan bilinçli bağışıklıklar ve boşluklar, özellikle de finansal rantların bilinçli olarak vergilendirilmemesini ve vergiden kaçınmayı olanaklı kıldığı gibi kayıtdışılığı özendirmiş, sonuçta vergi kaybı ve kaçığı olağan hale gelmiştir. Açıklanan mekanizma ve/veya sistemden büyük kazanç sağlayanların ve rant paylaşım sürecinde "kendilerince" tatminkar nema elde edenlerin bu düzene karşı çıkmaları elbette beklenemezdi!

Aralık 1999'da imzalanan 17. Stand-by anlaşması öncesindeki tabloyu oluşturan ana mekanizmalar yukarıda belirtilmiş bulunuyor. Ancak tabloyu tamamlamak için "liberal" iktisat politikalar sonucunda ihracata dayalı bir sanayileşmenin sağlanamadığını, ithalat ve tüketime dayalı kof bir büyüme hızına ulaşıldığını, büyümenin dışarıdan sermaye girdiği yıllarda hızlanması söz konusu olduğu için sürekli dalgalandığını ve 1994'te hükümetin düşük kur-yüksek faize dayalı uygulamadan vazgeçerek, hem kuru, hem de faizi eşanlı olarak düşürmeye çalışması sonucunda patlak veren finansal krizin sonucunda ekonominin % 6 küçüldüğünü, krizin etkisiyle çalışanların çok ciddi gelir kaybına

³ ISO Dergisi (değişik sayılar).

uğradığını, gelir bölüşümünün giderek bozulduğunu, iç borçlanmanın yanısıra dış borçlanmanın arttığını ve dış borç göstergelerinin alarm verdiğini dikkate almak gerekmektedir. Son saptama iç borçlanmanın yanısıra dış borçlanmanın da ivme kazandığını göstermesi açısından anlamlıdır. Şöyle ki, IMF ve Dünya Bankası tarafından öne sürülen görüşe göre *Toplam Dış Borç/GSMH*, *Toplam Dış Borç/İhracat Gelirleri*, *Dış Borç Servisi (ana para taksiti + faiz ödemeleri)/İhracat Gelirleri*, *Faiz Servisi/İhracat Gelirleri* rasyolarının aldığı değerler bir ülkenin borçluluk derecesini işaret etmektedir. Rasyoların sırasıyla % 50, % 275, % 30 ve % 20'ye ulaşması durumunda ülkenin borçlanma sınırına ulaştığı kabul edilmektedir. 1999 yılı itibariyle Türkiye ekonomisindeki ilgili rasyoların değerleri sırasıyla % 70, % 388, % 55 ve % 19'dur⁴. Kısaca ilk üç rasyoda sınır aşılmış, sonuncusunda ise sınıra ulaşılmıştır.

III. 17. Stand-by Anlaşması Krizin Baş Sorumlusu mu?

Aralık 1999'da imzalanan Stand-by anlaşmasının öngördüğü düzenlemeler ile Türkiye'nin kronik hale gelmiş enflasyon, bütçe/kamu açıkları, iç borçlanma sorunlarının çözüme kavuşturulacağı, sağlıklı bir finansal yapının oluşturulacağı IMF ve resmi makamlar (hükümet ve ekonomi üst yönetimi) tarafından ısrarla vurgulanmıştır. Oysa program daha bir yılını tamamlamadan Kasım 2000 krizi ortaya çıkmış, IMF'nin finansal desteği ile geçirtilen kriz üç ay sonra çok daha şiddetli biçimde patlak vermiştir. Bu durumda Stand-by anlaşması doğrultusunda uygulanan modelin ve/veya iktisat politikalarının sorgulanması gerekmektedir.

III.1. ANASOL-D'nin IMF Macerası

Ancak mutlaka unutulmaması gerekli nokta 55. Koalisyon Hükümeti'nin (Anasol-D) IMF'ye yazmış olduğu Taahhütler Mektubu ile deklare ettiği Ekonomik Politikalar Bildirgesi'nde yaklaşık 18 ay sonra imzalanacak Stand-by anlaşmasının öngördüğü politikaların eksik bir manzumesinin yer almış olmasıdır. Hükümet söz konusu Taahhütler Mektubu ile IMF'den finansal destek almaksızın Yakın İzleme Anlaşmasını imzalamış ve mektupta yer alan önlemleri alacağına angaje olmuştur. Anlaşma uyarınca IMF'nin uygulamayı denetlemek üzere üçer aylık aralarla Türkiye'ye bir heyet göndermesi de karara bağlanmıştır. Koalisyon hükümetinin IMF denetimine girmesinin ardında Türkiye'nin dış kredi değerliliğini (kredibilite) yükselterek, dış kaynak temininde karşılaşılan güçlükleri aşmak, çalışan kesimleri, tarım kesimindeki üreticileri ve emeklileri özveride bulunmaya ikna etmek, yaklaşan seçimler öncesinde enflasyonu aşağı çekerek avantaj sağlamak, sermaye kesiminin aradığı istikrara giden yolları açmak ve gelecek hükümetleri de bağlayıcı bir programı başlatmak amaçları yatmaktadır. 17. Stand-by anlaşması uyarınca uygulanan iktisat politikalarının

⁴ Sayıştay (2000), s.96.

temel amacı ve aracı olan bütçe ve kamu kesiminde birincil fazla (veya temel fazla veya faiz dışı fazla), Taahhütler Mektubu'nda da yer almaktadır. Gerekçe aynıdır: "Bütçenin faiz dışı fazlasının artırılması için faiz dışı harcamaların sınırlandırılması ve faiz dışı bütçe fazlasındaki artışın faiz ödemelerine aktarılması, böylelikle de enflasyonla mücadeleye devam edilmesi". Özelleştirmenin gerek iç borçlanma ihtiyacını azaltarak, gerekse ekonomideki etkinliği artırarak enflasyon hız kesmesinde kullanılacak temel araçlardan biri olduğu, bu nedenle de özelleştirmenin hızlandırılacağı vurgusu gerek Taahhütler Mektubu'nda, gerekse Stand-by anlaşması öncesinde IMF'ye yazılmış ek Niyet Mektuplarında yer almaktadır. Dikkati çeken önemli vurgulardan biri de Taahhütler Mektubu'nda yer alan "yapısal politikalar"dır. Söz konusu politikalar 2000 ve 2001'de IMF'nin borç vermek için *olmazsa olmaz* koşul olarak öne sürdüğü ve siyasal iktidarın sihirli reçete olarak takdim ettiği "yapısal reformlar"ın girizgahını oluşturmaktadır. Bildirgede ana yapısal reformlar olarak "*Enerji ve telekomünikasyon sektörlerinde özelleştirmeyi kolaylaştıracak düzenleyici çerçevenin onaylanması, asgari emeklilik yaşını yükselten ve asgari prim ödeme süresini artırmaya yönelik olarak şekillendirilen ve süruncemede kalan sosyal güvenlik reformu, özelleştirmenin büyük ölçüde artırılması, bankacılık sektöründe bağımsız bir düzenleyici organ tesis eden, gözetim hizmetini politik kaygılardan arındıran ve bankalar için iyileştirici tedbirlere açıklık getiren bankacılık sektörü reformu kanununun çıkarılması*" öne çıkarılmaktadır. Diğer bir saptamamız ise Yakın İzleme Anlaşması uyarınca uygulamaları denetlemeye gelen IMF heyetinin Şubat 1999 ziyaretinin sonuç bildirgesinin yıl sonuna doğru imzalanacak olan Stand-by anlaşmasının habercisi niteliğine sahip olmasıdır. Bildirgede bu husus aşağıdaki alıntıda izleneceği üzere açıkça vurgulanmaktadır: "*Önümüzdeki seçimlerden sonra uygulanacak daha iddialı ve daha kapsamlı bir enflasyonla mücadele stratejisinin belirlenmesi için yetkililer ile daha yakın bir şekilde çalışmayı arzuluyoruz. Böyle bir program YİP (Yakın İzleme Programı) kapsamında sağlanan ilerlemelerin üzerine inşa edilebilir. Seçimlerden sonra makro ekonomik ve yapısal reformlar çabasının yeniden canlandırılmasına ihtiyaç vardır. Türkiye, bu çok ihtiyaç duyulan ve uzun zamandır geciken reformların kararlı bir şekilde ve kapsamlı bir anti-enflasyonist program çerçevesinde gerçekleştirmek üzere harekete geçebildiği zaman IMF'nin güçlü ve somut bir şekilde destek vermesi mümkün olacaktır*". Yaptığımız saptamalar 17. Stand-by anlaşmasının ve 2000 yılı ile birlikte uygulamaya konulan politikaların daha önce tasarlandığını açık seçik ortaya koymaktadır. Uygulamaya geçilmesi için yani hükümetin oluşturulmasının yanısıra YİP çerçevesinde öngörülen hedeflere ulaşılamaması, "yapısal reformlar"da yeterince yol alınamaması gösterilebilir. 1998'de Güneydoğu'da günyüzüne çıkan şiddetli kriz, Rusya'da doksanlı yılların başlarından itibaren olgunlaşma sürecine giren krizin gene 1998'de iyice hissedilmesi Türkiye ekonomisine dış şok olarak yansımıştır. Ancak dış şoktan önce de ekonomik durgunluğun belirtileri Türkiye ekonomisinde mevcuttur. Talep yetersizliğine yeni eklenen öge Temmuz 1998'de dış pazarlarda beliren daralma olmuştur. Bu ortamda, özellikle de 1998'in ikinci yarısında faiz

hadleri hızla tırmanmış ve iç borçlanma maliyeti giderek ağırlaşmıştır. Ekonomik göstergelerin olumsuz seyri ve hedeflerin gerçekleşmemesi daha katı önlemlerin alınmasına yol açmıştır. Nitekim Stand-by anlaşması ile güçlendirilen, eskiden kopuk olmamakla birlikte daha kapsamlı ve ayrıntılı olan bir IMF programı Kasım 1999 tarihinde bu kuruluşa “yazılan” bir mektupla somutlaştırılmış ve akabinde imzalanan anlaşmaya dayanılarak uygulanan iktisat politikaları ile Türkiye ekonomisi pupa yelken krize doğru yol almaya başlamıştır.

III.2. Yeni Stand-by Anlaşması: Krize Kilitlenmek

9 Aralık tarihli Niyet Mektubu ve 17. Stand-by Anlaşması birlikte ele alındığı zaman uygulanan “anti-enflasyonist” programın üç temel ögesi bulunduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu ögeler resmi metinlerde ifade edildiği biçimiyle; (a) kamu kesimi temel fazlası (faiz dışı fazla), (b) yapısal reformlar, (c) tutarlı gelir politikaları ile desteklenmiş sıkı döviz kuru taahhüdüdür. Bir başka deyişle uygulanan modelde; (a) daraltıcı bütçe/maliye politikası, (b) belirtilen nitelikteki bütçe/maliye politikası ile uyumlu para/kur politikaları, (c) kamuda maaş ve ücretlerin öngörülen enflasyona göre, özel sektörde ise fiyatlar ve ücretlerin piyasa koşulları uyarınca belirlenmesini öngören gelirler politikası, (d) ekonomiyi bir bütün olarak “serbest” piyasa koşullarına, bu bağlamda yabancı sermayeye açacak olan özelleştirme, deregülasyon (devletin kural koyuculuktan vazgeçmesi) ve serbestleşme uygulamalarına hızla geçilmesi benimsenmiştir.

Kısaca “kur çipasına dayalı anti-enflasyonist program” olarak tanımlanan ve “yapısal reformlar” aracılığıyla ekonomide kamuyu ve sosyal devlet anlayışını tasfiye etmeye yönelik bir program yürürlüğe konulmuştur. Modelin ve gelişmelerin ayrıntılarına girmeyerek istikrarı sağlamak için böyle bir programa gerek var mıydı sorusunun yanıtını verdikten sonra, bu programın neden krize yol açtığını kısaca irdelemeye çalışalım.

IMF geleneksel istikrar politikasını cari işlemler açığı büyüyen, dış borç servisi (anapara taksiti + faiz ödemeleri) krizine sürüklenen ve enflasyonu çok yüksek düzeyde seyreden ekonomilere uygulatmaktadır. Bu politikalar esas itibarıyla talep daraltma odaklıdır. Türkiye ekonomisinin durumu yukarıdaki paragraflarda belirtildiği üzere sağlıklı değildir, üstelik 1999’de ekonomik sorunlar yığılmıştır ancak böylesine katı bir programın uygulanmasına ilişkin nesnel koşullar yoktur. Neden mi? Çünkü; (a) GSMH % 6.1 azalmıştır. (b) Cari açığın GSMH’ye oranı 1995-1999 döneminde, son yıl da dahil olmak üzere % 1’in altındadır, yani finanse edilebilecek makul bir düzeydedir. (c) Enflasyon yüksek olmakla birlikte kronikleşmiştir; belirli sınırlar içinde dalgalanmaktadır. Aşırı ısınmış olmanın çok ötesinde, soğumuş bir ekonomide talep kısıcı önlemlerin alınması, kaçınılmaz olarak ekonomiyi çöküntüye götürür. Üstelik bir de TCMB’nin elinden para politikası araçları alınmışsa ve de devlet bütçesi faiz

ödeme aracına dönüştürülmüş, maliye politikasının yerini borç yönetimi teknikleri almışsa beklenen sona kısa süre sonra ulaşılacaktır.

Uygulanan programın kriz doğurucu etkisini belirleyebilmek için birkaç önemli özelliğini kısaca ele alalım. Öncelikle belirtilmesi gerekli husus döviz kurunun çipa olarak kullanımının, bu bağlamda kurun alacağı değerin takvime bağlanmasının kaçınılmaz olarak TL'nin aşırı değerlenmesine yol açmış olmasıdır. Sonuçta ithalat hızla artarken ihracatta tıkanıklıklar oluşmuş, giderek genişleyen dış ticaret açığı cari açığın 2000 yılı için öngörülen tutarının dört katına ulaşmasına (9 765 milyon dolar)yol açmıştır. TCMB bilançolarındaki "Net Hata ve Noksan" kaleminde yer alan 2 677 milyon dolar da dikkate alınırsa, açığın daha da artarak 12 442 milyon dolara ulaştığı görülmektedir. Böylece IMF programı öncesinde mevcut olmayan cari açık ve finansman sorunu ortaya çıkmıştır.

İkinci önemli nokta Stand-by ile TCMB'nin Net İç Varlıklar kalemine kısıtlama getirilmesi, Banka'nın para politikası araçlarını kullanarak piyasanın likidite ihtiyacını karşılamasını engellemiştir. Çünkü emisyon için Net Uluslararası Rezervlerin artırılması gereklidir. Söz konusu rezervler TCMB'nin stokladığı altın ve döviz miktarından brüt uluslararası yükümlülüklerin çıkarılmasıyla elde edilmektedir. Emisyonu olanaklı kılan parasal taban genişlemesi ise Net Uluslararası rezervlerin pozitif değer alması ile olanaklı kılınmaktadır. Net rezerv artışı Hazine ve bankaların TCMB'ye döviz satışı ile sağlanmaktadır. Kısaca modelin/sistemin işlerlik kazanabilmesi için Hazine'nin dış finansal piyasalardan borçlanması, yabancı sermaye girişinin olması, döviz kazandırıcı özelleştirmelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Gene dikkate alınması gerekli diğer koşullar arasında cari açığın finanse edilebilir bir düzeyde seyretmesi ve bankacılık sisteminin döviz/TL cinsinden likit kalması, yani yükümlülüklerini aksatmadan yerine getirmesi bulunmaktadır⁵. Görüldüğü gibi bu program TCMB'nin elinden emisyon yapma olanağını almış, böylelikle banka para politikasının en önemli aracını yitirmiştir. Yukarıdaki kısa teknik açıklama para politikasının dış finansman, bu bağlamda dış borçlanma ve döviz getirici özelleştirmelerin seyrine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. İlginç olan nokta "yapısal reformlar"ın önemli parçasını oluşturan özelleştirmenin ekonomik etkinlik için gerekli olduğu savı ileri sürülürken, aynı zamanda kamu açıklarının kapatılması için özelleştirmeden sağlanacak gelirlere ihtiyaç duyulduğu vurgusu yapılmakta, para emisyonu açısından da modelin bir yönüyle özelleştirme gelirlerini parametre olarak kabul ettiği ve kullandığı saptanmaktadır.

Kasım 2000 krizi yukarıda belirtilen koşulların bir araya getirilememesinden kaynaklanmıştır. Özellikle dış ödemeler dengesinde, cari açıktaki patlama ile somutlaşan istikrarsızlık ve çalkantı hızla finansal piyasalara yayılmıştır. Bu

⁵ Sönmez (2000b).

bağlamda 1989'da gerçekleştirilen finansal serbestleşme ile faiz ve döviz kuru- nu politika araçları olarak kullanma olanağını yitirmiş bulunan TCMB'nin pasif konuma itilmesi operasyonu, 17. Stand-by anlaşması ile Net İç Varlıkların dar bir bant içine sıkıştırılması ile tamamen erdirilmiş, bu olgu da krizin patlak ver- mesinde önemli bir rol oynamıştır. Nitekim Kasım 2000'de bankaların likit olmaması krizi tetiklemiştir. Ancak likidite darlığını, bankaların zaman içinde oluşan hastalıklı ve kırılğan yapılarını dikkate alarak çözümlemek gerekiyor. Bir kez özel bankalar gerçek bankacılık faaliyetlerinden uzaklaşıp DİBS (Dev- let İç Borçlanma Senetleri) ticaretine odaklandıkları, yetersiz sermaye tabanına sahip oldukları, kredi riskini ölçme ve değerlendirmede gerçekçi olmadıkları, ortaklarına ve bağlı şirketlere aşırı kredi kullandıkları (bazı bankaların sanal şirketlere plasman yaptıkları bugün iyi bilinen bir gerçektir), aşırı derecede vade uyumsuzluğuna ve kısa vadeli dış kredi kullanımının yol açtığı aşırı (net) açık pozisyonuna sahip oldukları ölçüde kırılğan bir yapıya sahip olmuşlardır. So- runlu bankalar portföylerindeki DİBS'leri TCMB'ye daha sonra geri almak üzere satma yoluyla likidite sağlamalarının sınırlandırılması olması nedeniyle, çok yüksek faiz üzerinden repoya yönelmişlerdir. TCMB ise Stand-by anlaşma- sı gereği bankalara açtığı kredi ve API (Açık Piyasa İşlemleri) hacmini genişle- tememiştir. Bununla birlikte Prof.Dr. Korkut Boratav'ın değerlendirmesine göre likidite krizi tümüyle yabancı ve yerli aktörlerin "sıcak" sermaye hareket- lerinden oluşan; borsafan yurtdışına çıkışlar, yenilenmeyen kısa vadeli dış kre- diler, borç senetlerinin dolara çevrilmesi ve diğer yerli varlıkların dolara ve kısmen yurt dışına yönelmelerinden ve on gün içinde net dış varlıklarda ve TCMB rezervlerindeki erimeden kaynaklanmıştır⁶. Kasım'daki kriz sürecinde IMF'nin onayı ile TCMB bankalara API ile TL cinsinden likidite sağlamış, bir başka deyişle bankalarla repo yapmış, böylelikle belirli bir süre için net iç var- lıklarını artırarak emisyonu gitmiştir. Bankalar TL cinsinden likiditeyi kullana- rak TCMB'den döviz almışlar, sonuçta Banka'nın büyük ölçüde borçlanma yoluyla elde ettiği net uluslararası rezervleri önemli ölçüde erimiştir. Kriz ile birlikte Ankara'ya "çipa atmış" olan IMF heyeti ile sürdürülen görüşmeler so- nucunda Türkiye'ye IMF'nin Ek Rezerv İmkânı kapsamında ve Stand-by an- laşması uyarınca 9 120 milyon dolar tutarında kredi açması kararlaştırılmıştır. Dünya Bankası ise Ülke Yardım Stratejisi ve Özelleştirmeye Sosyal Destek Programı çerçevesinde 1 028 milyon dolar, kamu bankalarının yeniden yapılan- dırılması için de 500 milyon dolarlık Destek Kredisi vermeyi taahhüt etmiştir. Kriz sürecinde dikkate alınması gerekli bir husus ise 18Aralık 2000 tarihinde kaleme alınmış olan üçüncü ek Niyet Mektubu'nun içeriğidir. Toplam 62 mad- deden oluşan Niyet Mektubu'nda mevcut bütçe/maliye, para/kur ve gelirler politikasının kararlılıkla sürdürüleceği belirtilmektedir. İlginç bir husus da 6 Aralık 2000'de Ankara'daki basın toplantısında alınmakta olan önlemleri açık- layan IMF'in Avrupa Bölge Direktörü Deppler'in bankalardaki mevduat garanti sisteminin sürdürülmesinin yanısıra yabancı bankaların Türkiye'deki bankalara

⁶ Boratav (2001) s.7-17 ve Prof. Boratav'ın değişik tarihlerdeki açıklamaları.

açtıkları kredilerin devlet güvencesi altına alındığını açıklamasıdır. Bu açıklama Niyet Mektubu'nda *"hükümetin,...yerel bankalardaki mevduat sahiplerini ve bu bankaların diğer kreditorlerini tamamen garanti altına aldığı"* biçiminde resmileştirilmiştir. Niyet Mektubu'nun bir diğer çarpıcı özelliği "yapısal reformlar" kapsamında çok ayrıntılı bir özelleştirme takvimine yer verilmesi, özelleştirme tarihlerinin belirtilmiş olmasıdır.

Aralık 2000'de yapılan düzenlemelerden, IMF'ye yönelik 62 maddeli ek Niyet Mektubu dahil olmak üzere, Şubat 2001 tarihinde patlak veren krize uzanan zaman diliminde, Aralık 1999'da alınan önlemlerin ve iktisat politikası araçlarının daha da güçlendirilerek uygulanmasına devam edilmiştir. Bu bağlamda iç borçlanmanın azaltılması ve borç faizlerinin yarattığı mali baskının hafifletilmesi stratejisi, faiz hadlerinin düşürülmesi ve dış finansmana ağırlık verilmesi düşüncesine dayanmaktadır. Oysa Kasım krizinin yol açtığı dengesizlik tüm hesapların yeniden gözden geçirilmesini gerektirmekteydi. Dengesizlik ve belirsizlik ortamında Hükümet, IMF ve Dünya Bankası'ndan takvime bağlı olarak elde edeceği dış kaynaklara dayanarak mevcut politikayı sürdürmüş, 2001'e ilişkin makro göstergeler ve bütçe hedefleri gerçekçi olmayan biçimde belirlenmiştir. Bu bağlamda Kasım krizinde tavan yapan faizlerin % 30'lar düzeyine çekilmesinin ve/veya bu düzeyin korunabilmesinin güç olduğu, finansal krize bağlı olarak bilançoları bozulan bankaların dış kredi bulmalarının olanaksız hale geldiği, enflasyondaki görece azalmaya karşın saptanan hedeflerin aşılmış olduğu, bankaların kamu kamu kağıtlarına yönelmeleri için faizlerin yukarı çekilmesinin kaçınılmaz olduğu ve böylece enflasyonist baskının artacağı, dış finansmanın giderek zorlaştığı, krize rağmen kur üzerindeki baskının TL'deki aşırı değerlenmeyi sürdürdüğü, piyasanın fonlanmasında TCMB'nin pasif konumunun sürdürülmesinin ve borçlanma yolu ile net uluslararası rezervlerin artırılmasının, kısa vadeli sermaye hareketlerinin denetlenmediği bir ortamda yüksek riziko arz ettiği, TSMF'ye alınan özel bankaların zararlarının giderek arttığı ve finansman ihtiyaçlarının büyük boyutlara ulaştığı dikkate alınmamış ve/veya göz ardı edilmiştir.

IV. 2001: Buzdağının Ortaya Çıkışı ve Hatalara Devam

2001'deki ilk dönemeç Şubat ayı sonlarına doğru patlak veren finansal krizdir. Ancak bu krizin kaçınılmazlığı, yukarıda belirtildiği üzere, bizzat Aralık 1999'da imzalanıp yürürlüğe konulan 17. Stand-by anlaşmasının sayfalarında yazılmıştır. Kaçınılmaz sonucu okuyabilmek için Türkiye'ye biçilen giysiyi görebilmek yeterliydi. Nitekim bilindiği üzere Kasım 2000'de ilk ciddi uyarı alınmış, ancak IMF'nin müdahalesi ve sağladığı acil kaynaklar ile kriz daha ileri bir tarihe ertelenmiştir. IMF Avrupa Direktörü Deppler'in Türkiye'nin kurtarıcısı edası takındığı Hazine'deki basın toplantısında ana hatlarını açıkladığı ek Niyet Mektubu'nu Ankara'daki IMF heyetinin bizzat kaleme aldığı bugün çok iyi bilinen bir gerçektir. Bu nedenle Şubat 2001 kaçınılmaz bir sonuç

olarak ortaya çıkmaktadır. 19 Şubat 2001 tarihinde yaşanan siyasi gerginlik olgunlaşmış olan finansal krizin bahanesi veya ateşleyicisi olmuştur. Siyasi gerginlik olmasaydı, finansal kriz 19-22 Şubat aralığından daha sonraki bir tarihte mutlaka patlak verecekti. İlginç olan bir nokta da 19-20-21 Şubat tarihlerinde Hazine'nin önemli borçlanma ihalelerinin bulunmasıdır. Enflasyonun görece olarak hız kesmiş bulunmasına karşın, kriz öncesinde Hazine borçlanmasının % 20 dolaylarında reel faiz sağlayacağı yönünde bir beklentinin oluşması da sistemin kırılganlığını ve güvenilir olmamasını işaret eden önemli bir gösterge olmuştur. Krizin ortaya çıkması ile birlikte bankalar ve yabancı yatırımcıların TL pozisyonlarını döviz (dolara) çevirerek yurtdışına çıkarmaya başladıkları gözlenmektedir. 7.6 milyar dolara ulaşan çıkışların ardından, TCMB'nin repo ihalesine giderek piyasaya TL sürmeyeceğini açıklaması üzerine, bankalar TL'ye dönmeye başlamış ve döviz girişleri 4.3 milyar dolara ulaşmıştır. TCMB'nin piyasaya TL sürmemesi İMKB repo piyasasında gecelik faizin 21 Şubatta % 7500'e fırlamasına yol açmış, bankalararası piyasada gecelik faiz de % 6200'e tırmanmıştır. Bankaların müşterileriyle yaptıkları repolarda ise faizin % 500'in üzerine çıktığı gözlenmiştir. Borsa da ise tam tersi bir gelişme kaydedilmiş, düşüş % 18.11'e ulaşmıştır. TL'ye talebin artıp, repo ve bankalararası piyasalarda gecelik faizlerin patlama yaptığı bir ortamda, bankalar yeniden döviz yönelmişler ve aynı gün TCMB'den yeniden 3.1 milyar dolar satın almışlardır. Bu finansal kargaşa içinde Hazine 7 ve 12 aylık ihaleleri bir ay vadeli olarak gerçekleştirmiş ve % 144.2'lik faiz üzerinden 1.5 katrilyon tutarında satış yapmıştır (borçlanmıştır). Durumun giderek kontrolden çıkması üzerine ekonomi üst yönetiminin de katıldığı toplantı sonunda hükümet, uygulanan politikaya devam edileceğini ancak kur çipası uygulamasına son verildiğini ve "dalgalı kur" sistemine geçildiğini açıklamıştır.

TCMB'nin piyasaya likidite sağlayamadığı, döviz kurunu değiştiremediği, faizlere müdahale edemediği, kısaca Banka'nın kur ve para politikası araçlarının elinden alındığı, bütçe/maliye politikasının borç yönetiminin peşinden sürüklendiği bir modelde enflasyonun aşağı çekilmesi yönündeki uygulamaların ekonomik, finansal ve sosyal faturası çok ağır olmuştur. İşin ilginç tarafı da Başbakan'ın IMF modelinin sürdürüleceği yönünde açıklamalarda bulunmasına karşın, IMF'in izlediği yöntemlerin ve işleyişinin çağın gerisinde olduğu yönündeki düşüncelerin ABD'de bile öne çıktığını dile getirmiş olmasıdır (*Milliyet*, 8 Mart 2001). Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz ise bir adım daha atarak "Bu program Türkiye'deki mali sistemin yapısını doğru biçimde ele alan bir program değildi. Program çökmüştür" yargısında bulunmuştur (*Hürriyet*, 9 Mart 2001). Çöktüğü bizzat başbakan yardımcısı tarafından ilan edilen modelin yalnızca kur ayağı değiştirilerek yeni bir "süper bakan"a, Kemal Derviş'e, ekonomi teslim edilmiştir.

Şimdi belleğimizi tazeleyelim; TCMB Başkanı'nın 5 Şubat 2001 tarihli "Enflasyonda Gelişmeler ve 2001 Yılına Bakış" başlığını taşıyan basın duyuru-

sunda, yani finansal krizin patlak vermesinden tam tamına iki hafta önce, ekonomik-finansal bozukluklar dikkate alınmaksızın işlerin iyi gittiğine dair iyimser bir değerlendirme yapılmaktadır. TCMB Başkanı fiyat artışları yönünden Ocak ayı rakamlarının programa olan güveni tazelediğini, 2001 yılı enflasyon hedeflerinin erişilebilir olduğunu belirtmektedir! Bir diğer ilginç olduğu kadar ibret verici bir olay ise 2001'in ilk ayında TCMB Başkanı ile Hazine Müsteşarı'nın bilmem hangi kuruluşun Türkiye'ye layık gördükleri "en iyi borçlanan ülke" ödülünü almak üzere Londra'ya uçmaları ve gazetelere ve TV kanallarına yansıyan mutlu görüntüleridir! 2001 yılının son ayında Arjantin'in epey süredir içine düştüğü açmaz doruğa ulaşmışken, Türkiye'de resmi yetkililer, medyanın kıymetleri kendilerinden menkul gazeteci-yazarları ve kimi akademisyenler, iş adamları "Hayır, biz Arjantin gibi olmayız" değerlendirmesinde bulunup, gerekçe olarak da din faktörünü, devlete saygıyı, halkın felaketleri tevekkülle karşılamasını ve aile-akraba dayanışmasını ileri sürebilmektedirler. Tabii bir de ısıtılarak öne sürülen Türkiye'nin meşhur jeo-politik ve/veya jeo-stratejik konumu var! Geliştirilen "moral verici" söylemde ekonomik-finansal parametrelere pek itibar edilmemekte, bir kısmı metafiziği çağrıştıran etkenler dikkate alınmaktadır. Şubat 2001'den Aralık 2001'e uzanan zaman diliminde Türkiye ekonomisinin uğradığı ağır tahribat ve öngörülerin faiz dışı fazla haricinde tutmaması karşısında geline nokta Arjantin kabusunun aşılmasıdır. 1991'de peso'yu dolara eşitleyerek Para Kurulu uygulamasına geçen Arjantin'in yaklaşık 5-6 yıl sürdürdüğü ekonomik büyüme üzerine başarılı bulunarak IMF ve Dünya Bankası tarafından model veya örnek gösterilmesinin ardından son 43 aydır yaşadığı durgunluk, küçülme ve çöküntü, Mart 2000'de Dünya Bankası Başkanı'nın Türkiye'deki resmi otoritelere "mucize yaratıyorsunuz" diyerek iltifatta bulunması, Şubat 2001 ortamı anımsanacak olursa söz konusu yetkililerin ne kadar gerçekçi olduklarını ortaya koymaktadır. Kriz ortamında açıklanan Acil Önlemler Paketi (14 Mart) ve sonradan Ulusal Program, ardından GEPG'den (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı) (14 Nisan) geriye ne kalmıştır? Geriye kalan bu sefer de 2002'nin bir önceki yıla göre daha iyi olacağı ve Arjantin'in durumuna düşmeyeceğimiz yolundaki beyanlardır.

Belleğimizi tazelemeyi sürdürelim; göreve getirilen K. Derviş iki üç ay içinde düzlüğe çıkılmaya başlanacağını belirtmiş, daha sonra "mucize"ye yönelik tarihini yaz aylarına, bilahare de Eylül'e ertelemiştir. "Godot" Eylül'de belirmeyince umutlar 2002'ye bırakılmıştır. Öngörülerdeki isabetsizlik, Sn. Bakan'a göre, kendisinin "Türkiye'nin bu kadar borçlu olduğunu bilememesinden" kaynaklanmıştır!

"Eski düzene artık dönmek mümkün değildir" sloganı kullanılarak, sürdürülemez iç ve dış borç dinamiğine son vermek ve siyaset/ekonomi ilişkilerini piyasa ekonomisi normlarına göre yeniden kurmak için GEPG'nin hazırlandığı ileri sürülmüştür. Bu program sayesinde ekonomik krizin aşılabileceği iddiasında bulunulmuştur. Bu bağlamda önemli ölçüde tahribata uğrayan finansal piyasa

saların yeniden işlerlik kazanmasına bağlı olarak kısa vadeli ekonomik istikrarsızlıktan çıkılabileceği beklentisine girilmiştir. GEPPG'yi hazırlayanlar ve savunanlar olumlu beklentilerini büyüme hızı, enflasyon, kamu kesimi finansman gereği ve faiz dışı fazlası, iç ve dış borç yükleri ile faiz hadleri ve döviz kurlarının seyrine ilişkin bir dizi rakamsal hedef ve öngörü ile somutlaştırmışlardır⁷. Bu hedeflerin uzağında kalındığını rakamlar açık seçik ortaya koymaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere bunun istisnası faiz dışı bütçe/kamu kesimi fazlasıdır.

Faiz dışı fazla çalışanlara ödenen ücretler ve maaşlarda reel anlamda azalma, yatırımlarda daralma, daha az ve niteliği düşürülen kamu hizmeti, bu bağlamda kamusal eğitim ve sağlık hizmetlerinin budanması, faiz dışındaki transfer ödemelerinde kısıntı (örneğin sosyal ödemeler, kamu işletmelerine, tarım kesimine, sosyal güvenlik kurumlarına) anlamına gelmektedir. Rant ekonomisinin sonucu olarak bütçe tam anlamıyla faiz ödeme aracına dönüştürülmüştür. Bu olguyu göstermek için biraz geriye dönelim. Şubat krizi nedeniyle geçersiz olan bütçeyi düzeltmek için 2001'de yeni bir ek bütçe çıkarılmıştır. Yaklaşık 31 katrilyon TL olan ek bütçedeki ödeneklerin % 80.3'ü faiz ödemelerine ayrılmıştır. Ek bütçeden diğer kalemlere ayrılan paylar şöyle sıralanmaktadır: Personel: % 8.5; Yatırım: % 0.9; Sosyal Güvenlik Kurumları: % 2.5; KİT'ler: % 0.5; Tarımsal Destekleme: % 0.2 Ek bütçeyi de kapsayan 2001 yılı bütçe uygulaması Ekim 2001 sonu itibarıyla faiz ödemelerinin bütçe harcamalarına oranının % 55.3'e, vergi gelirlerine oranının ise % 110'a ulaştığını işaret etmektedir. İlk on ay sonunda krizin de etkisiyle vergi gelirlerinde reel olarak % 7.8'lik bir düşme kaydedilmiştir. Konsolide bütçeden net faiz ödemelerinin 2001 yılı sonu itibarıyla GSMH'nin en azından % 23'i düzeyine ulaşacağı beklenmektedir. Bir başka ifade ile yaratılan ulusal hasılanın beşte birinden fazlası rantiyelere aktarılmaktadır. Kaldı ki konsolide kamu kesimi dikkate alındığında oran % 25'e yaklaşmaktadır.

Ekonomik büyümeye ilişkin hiçbir öngörü tutturulamamıştır. GSMH artış hızı 2001 yılı için %4.5 iken, kriz ile birlikte yapılan revizyon sonucunda %3 oranında bir küçülme öngörülmüş, daha sonra küçülme oranı %7.8 ve nihayet % 8.5 olarak belirlenmiştir. Enflasyona ilişkin hedeflerde sapmalar da büyüme oranındaki gibi dramatik boyutlara ulaşmaktadır. 2001 yılı sonu itibarıyla öngörülen artış TÜFE'de % 10, TEFE'de % 12 iken, Mayıs ayındaki ilk revizyon sonunda oranlar sırasıyla %52.5 ve %57.6'ya çıkarılmıştır. 10. gözden geçirme sonunda ise bu kez oranlar TÜFE'de %65'e, TEFE'de %80'e çıkarılmıştır. Bu sonuncu düzeltme ile saptanan hedeflerin ne derece tutacağı da meçhuldür çünkü beklentiler TÜFE'de % 68, TEFE'de ise % 86'dır.

⁷ Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu (2001a) ve (2001b).

17. Stand-by anlaşması öncesi yazılan Niyet Mektubu, GEPG ve bir dizi ek niyet mektuplarında sürekli olarak borç yükünde azaltmalara gidileceği ve borç rasyolarının düşürüleceği belirtilmesine karşın “anti-enflasyonist” olduğu iddia edilen programın uygulama sürecinde borç tutarı artmış, borç rasyoları yükselmiştir. Kasım sonu itibariyle iç borç stokunun 117 katrilyon TL’ye ulaştığı, bunun da GSMH’nin yaklaşık % 63 dolaylarında olduğu saptanmaktadır. Yıl sonu itibariyle oranın % 65’e yükselmesi beklenmektedir. Dış borç stoku ise Haziran sonunda yaklaşık 112 milyar dolar düzeyindedir. Orta ve uzun vadeli toplam 87.9 milyar dolarlık borçta kamunun payı 61.5 milyar dolardır. GSMH’ye göre kamunun payı % 41’e ulaşmaktadır. Haziran’dan sonra alınan yeni borçlar ve kısa vadeli dikkate alındığında borç rasyosunun tırmandığı görülecektir. Özel kesimin borçları da rakama dahil edildiğinde GSMH’ye oran % 74.6’ya yükselmektedir. Bu veriler kamu kesiminin toplam borcunun (iç + dış borç) GSMH’yi aştığını göstermektedir. İç borçlanma konusunda bir itiraz kamunun kendi içinde borçlanma tutarının yüksek olduğu, dolayısıyla iç borç rakamının gerçekçi olmadığı yönünde olabilir. 2001 yılı sonu itibariyle Hazine’nin kamu bankaları, fon bankaları, TCMB ve diğer kamu kuruluşlarına olan borcunun toplam iç borçta % 70’lik paya sahip olduğu, yalnızca % 30’a denk gelen 36-37 katrilyon TL tutarında borcun ise özel kesimden kaynaklandığı saptanmaktadır. Ancak unutulmaması gerekli nokta Hazine’nin kamu bankaları ve Fon bankalarına verdiği ve bankaların aktiflerinde yer alan borç kağıtlarının faizleri sayesinde bu kuruluşların pasiflerinden kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirebilmeleridir. Dolayısıyla bu hali ile bile sistemin çalışabilmesi için Hazine’nin söz konusu bankalara olan borcunu tanıması gerekmektedir, aksi takdirde yeni finansal krizin ortaya çıkma olasılığı yüksek olacaktır. TCMB’ye olan borcun askıya alınmasının da Banka’nın üstlendiği misyon açısından olanağı yoktur. Geriye yalnızca diğer kamu kuruluşlarına olan 9.2 katrilyon TL tutarında borç kalmaktadır ki, bu tutar da toplamın ancak % 8’ine eşittir.

Kumarhane kapitalizmi ile ahabap çavuş kapitalizminin bir ürünü olarak kurulan bir dizi sanal bankanın TSMF’ye alınarak “rehabilité” edilmesi politikasının maliyeti çok ağır olmuştur. Fon’daki bankalara aktarılan kaynak giderek artmış, zorlukla elde edilen dış krediler batık kredilerin finansmanında kullanılmış, sonuçta uygulanan programın mağdurları bu faturayı ödemek zorunda kalmışlar ve kalacaklardır. Üstelik hazırlanan yeni Bankalar Kanunu’nda mevcut özel (ticaret) bankalarının geri dönmeyen (batık) kredilerinin Hazine tarafından üstlenilmesine ilişkin olası düzenleme faturayı hangi kesimlerin ödeyeceğine ilişkin tasarımı ortaya koymaktadır.

İç borçlanmaya ilişkin kayda değer bir gelişme de 15-17 Haziran tarihleri arasında borcun bir kısmının dolara dönüştürülerek takas işleminin gerçekleştirilmesidir. Bu işlemin ardından Hazine döviz (dolar) cinsinden borçlanmaya ağırlık vermiş ve sonuçta mevcut iç borç stokunun en azından üçte biri dövize (dolara) dönüştürülmüştür. Bu işlemler son derece rizikoludur. Arjantin’de iç

borçların tümünün dolara çevrilmesinin yaşanan krizde çok büyük bir payı vardır. Kaldı ki Kasım ayında DTH'nın (Döviz Tevdiat Hesabı) %59'luk pay ile TL cinsinden tasarruf mevduat hesaplarının önüne geçmesi de dikkate alınacak olursa, TL kullanılması için kampanyalar açılırken, hutbeler okutulurken, Hazine'nin ekonomideki dolarizasyonu iç borçlanmadaki yeni stratejisi ile ileri aşamalara taşıdığı da görülebilmektedir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 aylarında yaklaşık 12-13 milyar dolar tutarında sermaye dışarı kaçmıştır. Bunun en azından % 90'ı yabancı kökenlidir. Kredibilitesi ciddi biçimde düşen Türkiye'nin özel kaynaklardan dış finansman sağlamasının hemen hemen olanaksız hale gelmesi, resmi kredi arayışına ve IMF ile Dünya Bankası desteğinin sağlanmasına yönelik çabaları yoğunlaştırmıştır. IMF ve Dünya Bankası'ndan sağlanan kredilerin ağır ekonomik, sosyal ve siyasal koşulları ve sonuçları bulunmaktadır. Özellikle IMF ile Stand-by anlaşması çerçevesinde sürekli denetlenen Türkiye'nin, yeni kaynak sağlanması karşılığında yeni koşullarla veya dayatmalarla karşılaşması kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Türkiye'nin kriz sürecinde IMF ile Dünya Bankası'ndan önemli tutarda borç sağladığı saptanmaktadır. Aralık 1999'da imzalanan Stand-by anlaşmasını takiben 2001 yılı sonuna kadar IMF'nin borç olarak vermeyi taahhüt ettiği tutar 19.5 milyar dolara ulaşmaktadır. Bunun 15.2 milyar dolarlık kısmı Türkiye tarafından kullanılmış bulunmaktadır. Türkiye'nin IMF'den 2002 yılında ise 3.1 milyar doları, 11.Gözden Geçirme'den, 1.2 milyar doları 17.Stand-by anlaşmasından sarkan bölümünden, 10 milyar doları da yeni olmak üzere toplam 14.2 milyar dolar tutarında yeni kredi sağlaması söz konusudur. Ocak 2001'de toplanacak IMF İcra Direktörleri Kurulu'nun söz konusu 14.2 milyar dolarlık kredi dilimini görüşerek onaylaması beklentisine girilmiştir. Ayrıca 18. Stand-by anlaşmasına ilişkin Niyet Mektubu yazılırken 2003 ve 2004 yıllarında birer milyar dolar olmak üzere toplam 2 milyar dolar ek kredi verilmesinin söz konusu olduğu açıklanmıştır. Dünya Bankası'ndan ise şimdiye kadar 6.8 milyar dolarlık bir kredi sağlanmıştır. Beklenen kredilerin elde edilmesi durumunda borç stokundaki artış 38.3 milyar dolara ulaşacaktır. Kısaca IMF patentli politikaların Türkiye'ye, Türk halkına yalnızca dış borç artışı yönünden maliyeti, faiz hariç, 38.3 milyar dolardır! Krizin maliyetini yaklaşık olarak belirlemek için iç borç ve faizlerdeki ek yük, ekonomik küçülmenin etkileri ve işsizlikteki patlamanın dikkate alınması gerekmektedir. Yaptığımız hesaplama göre yaklaşık olarak toplam 120 ile 133 milyar dolar arasında değişen bir ek maliyet ortaya çıkmaktadır (Mustafa Sönmez'in *Cumhuriyet* Gazetesinde yayımladığı makalesinde benzer sonuçlara ulaştığı görülmektedir). 2001 sonu itibarıyla GSMH'nin 150 milyar dolar olarak gerçekleşmesi beklendiğinde, krizin yol açtığı toplam ek maliyetin GSMH'nin % 81 ile % 89'u arasında değişen bir orana eşitlendiği ortaya çıkmaktadır.

Uygulanan modelin en can alıcı noktası ise "yapısal reformlar" olarak alınıp pullanan yasal ve kurumsal değişikliklerdir. Söz konusu sözde "reformlar"

bir bütün olarak Türkiye ekonomisinin tümüyle yabancı büyük sermayeye teslim edilmesi anlamına gelmektedir. Bu operasyonu Dünya Bankası'nın desteğiyle IMF yürütmekte ve yerel desteğe de sahip olmaktadır. Büyük senaryo Türkiye ekonomisini sözde reformlar ile küresel düzenin bağımlı bir halkası haline getirmektir. Daha önce vurgulandığı üzere Yakın İzleme Anlaşması ile başlatılan biraz "ürkekçe" süreç, Aralık 1999'daki Stand-by anlaşması ile hızlandırılmış, özellikle de Şubat 2001 krizinin ardından engel tanımaz hale getirilmiştir. 2001 yılı sonlarında ise 3 yıllık 18. Stand-by anlaşmasının hazırlıkları yapılmaktadır. Bu bağlamda 2001 IMF'nin kesinlikle Türkiye ekonomisinin dizginlerini kayıtsız şartsız eline aldığı, Meclis üzerinde ilgili yasaların çıkarılması için yoğun baskı kurduğu, Türk toplumunun geleceğini ipotek altına aldığı yıl olarak tarihe damgasını vurmuştur. Sn Derviş'in "15 günde 15 yasa" olarak ifade ettiği IMF baskısı ve yönetimi dediğini yaptırmıştır. Ali Rıza Aydın'ın yaptığı bir çalışmaya dayanan Prof.Dr.Oğuz Oyan'ın saptamalarına göre 4.8.1999'da Anayasa'da özelleştirme ve uluslararası tahkime yer veren değişikliğe ilişkin yasal düzenlemelerden bu yana "yapısal değişiklik" yönünde epey yol alınmıştır. Temmuz 2001 sonuna kadar 60 yasal düzenleme yapılmıştır. Özellikle Kasım 2000 krizinin ardından düzenleme sürecinin hızlandığı gözlenmektedir. GEGP'yi takip eden aylarda, Mayıs-Temmuz 2001 tarihleri arasında 25 yasal değişiklik yapıldığı, yani her ay 8.3 "yapısal reform" yasasının çıkarıldığı saptanmaktadır (*Bu konuda TBMM ile Hazine'nin WEB sitelerine bakılabilir*). Sn. Derviş'in "15 günde 15 yasa" istemi böylelikle yerine hızla getirilmiş, Meclis'te muhalefetin söz almasını engellemek için İç Tüzük'te değişikliğe gidilmiştir. Şimdilerde Sn.Derviş yeni kredi dilimi IMF'de tartışmadan önce yeni "yapısal reform" yasalarının çıkarılmasını şiddetle talep etmektedir. Şimdilik daha üç yıllık bir IMF denetimine tabi tutulacak Türkiye'nin gündemine yeni yasal düzenlemeler getirilecek ve "yapısal reformlar" sona erdiğinde ekonominin de dilim dilim kesilerek büyük yabancı sermayeye ve işbirliğine giden yerli uzantılarına sunulmuş olduğu ortaya çıkacaktır.

V. "En İyi Borçlanan" Ülke Konumundan "Arjantinleşme"ye Geçiş mi?

Özünde sağlıklı ve çarpık olan Türkiye ekonomisini ve sosyal dokuyu daha da bozan bir modelin yol açtığı krizin, bu modelin öngördüğü iktisat politikaları ile aşılması nesnel olarak olanaklı gözükmemektedir. Tüm alınan önlemler sorunları artırmaya yaramıştır. Şimdi kısaca 17.Stand-by uygulanmadan önceki bazı önemli ekonomik verilere, programın hedefleri bağlamında göz atalım (Burada amacımız kesinlikle Aralık 1999 öncesine ilişkin pembe bir tablo çizmek değildir). Bu kısa anımsatma önemlidir çünkü Aralık 1999'da yürürlüğe konulan program ve Nisan 2001'de benimsenen GEGP'de enflasyonun aşağı çekilmesi ve borç rasyolarının iyileştirilmesi önemli hedefler arasında yer almaktadır. TEFE ve TÜFE'nin değerleri 1999'da sırasıyla % 62.9 ve % 68.8'dir. 2001 sonunda beklenen oranlar sırasıyla % 86 ve % 68'dir. Büyük iddialarla uygulamaya konulan ve hediye ettiği kriz nedeniyle 120 ile 133 mil-

yar dolar tutarında bir faturanın oluşmasına yol açan programın, bırakınız enflasyonu aşağı çekmeyi, enflasyonu hızlandırdığı sonucuna ulaşılmaktadır. İç borçlanma yönünden ele alındığında ilgili rasyoların arttığı gözlenmektedir. 1999 yılı sonunda kamu brüt iç borç stokunun GSMH'ye oranı yaklaşık % 31 iken 2001 sonunda % 65'e ulaşması beklenmelidir. Nitekim kamu net iç borcunun GSMH'ye oranı 1999'da % 40.9 iken 2001 sonunda % 55 olarak öngörülmektedir. 1999'da kamu brüt dış borcunun GSMH'ye oranı % 55 iken, 2001 sonunda % 66'yı aşmakta, net dış borcun oranı ise aynı yıllar için sırasıyla % 34 ve %44-45 olmaktadır. İç borçlanmadaki sıçrama Hazine Bonosu'na ödenen reel faiz oranının aşağı çekilmesini sağlayamamış ve 1999'da % 32 olan ortalama reel faiz oranı aynı düzeyi 2001'de korumuştur. Nitekim konsolide bütçeden yapılan net faiz ödemelerinin GSMH'ye oranı 1999'da % 13.1 iken, 2001'de % 23'ün üzerine çıkmaktadır. Konsolide kamu kesimi dikkate alındığında ise aynı tarihler için oranlar sırasıyla % 22.1 ve yaklaşık % 25'dir. Bankaların rehabilitasyonu çerçevesinde devletin sektöre toplam GSMH'nin yaklaşık dörtte birine eşit olan 44.3 katrilyon TL tutarında kaynak aktarmış olduğu saptanmaktadır⁸. TMSF'ye alınan bankalara 18.5 katrilyon aktarıldığı, kamu bankaları ve batık bankalardaki özkaynak artışının Hazine'den aktarılan kaynaktan karşılandığı, tüm bankacılık sektörünün elde ettiği faiz gelirlerinin ana kaynağının devletin ihraç ettiği iç borçlanma senetleri olduğu, bankacılık faaliyetlerine ilişkin tüm rasyoların bozulduğu görülmektedir. Devlet 2001 yılı sona ererken bankacılık sektörünün sorunlarına çözüm bulamamıştır, sektör 2002 yılında da Hazine'den kaynak almaya devam edecektir. Uygulamaya GSMH açısından bakıldığında ise % 8.5'e ulaşan küçülmenin dramatik sonuçları ortaya çıkmaktadır: 1999'da 187 milyar dolar alan toplam hasıla, 2001'de 150 milyar dolara gerilemiştir. 1999'daki düzeyin eğer öngörülen büyüme hızlarına ulaşırsa (!) ancak 2003 yılı sonunda yakalanması söz konusudur.

Bilindiği üzere Türkiye 1998'in ortalarına doğru "Yakın İzleme Anlaşması" ile IMF'nin 18 ay süre ile denetimine girmeyi kabul etmiştir. Aralık 1999'da imzalanan Stand-by anlaşması ile 3 yıllık gözetim-denetim altına girmiş, özellikle Kasım 2000 krizinden sonra IMF denetimi ve baskısı artmaya başlamış, Şubat krizinden sonra IMF Türkiye'nin iktisat politikasını tümüyle saptamaya başlamış, ekonomik-sosyal yapıyı değiştirecek yasaların çıkarılması için düğmeye basmış, yasal düzenlemelerin acilen yerine getirilmemesi durumunda sonuçların Türkiye aleyhine olacağı yönünde çeşitli ağızlardan (yerli ve yabancı) tehditler savurmuştur. 2001'in son günlerinde yeni bir Stand-by anlaşması hazırlanmakta ve Türkiye yeniden bir üç yıl daha IMF'nin pençeleri arasında seyahat etmek zorunda bırakılmaktadır. İşte bu noktada yukarıdaki altbaşlıkta yer alan soruya geri dönmek ve doğrudan yanıtlamak gerekiyor. Acaba Arjantin'in durumuna düşülme rizikosu yüksek mi? Türkiye Arjantin'in durumuna şimdilik teğet geçiyor. Operasyon henüz tamamlanmadı. Türkiye'deki program

⁸ BDDK'nın verileri için bkz. Cumhuriyet Gazetesi, 31.12.2001.

çok mu tutarlı da böylesine bir teğet geçiş söz konusu oluyor? Kuşkusuz hayır! Arjantin ve Türkiye'nin uygulanan model yönünden çok fazla ortak yönleri var. İç ve dış borç rasyolarını, peso ile TL'nin acıklı hallerini, ekonominin dolarize olmasını, Para Kurulu olsun olmasın para politikasının uygulanamaz hale geldiğini, maliye politikasının yerini borç yönetiminin aldığını, aşırı gelir eşitsizliğini filan bir kenara bırakalım. İki ülke ve ekonomi yönetimi arasında bazı önemli farklılıklar var: Türkiye IMF'ye daha fazla teslim olmuş, bir başka deyişle tamamen IMF'nin çizdiği politikaları izlemeye başlamış, hukuk sistemini, hatta anayasasını değiştirmiştir ve değiştirmektedir. Türkiye'nin hızla iflas noktasına sürüklenmesi tam anlamıyla IMF'nin başarısızlığı anlamına geleceği için, IMF, ABD'nin telkini ve desteği ile durumu idare edilebilir hale getirmeye çalışmaktadır. Bu saptamalarımızdan krizin aşılmak üzere olduğu veya kısa sürede mutlaka aşılabacağı anlamı çıkarılmamalıdır. Temel sorun resmi yetkililer açısından hala alınan borçların nasıl ödeneceği, borcun nasıl döndürüleceği, çalışan ve üreten kitleler açısından ise istihdamın nasıl artırılacağı ve yoksulluğun nasıl aşılabacağıdır. İkinci bir nokta 11 Eylül sonrasında belirlenen yeni paylaşım haritasında Türkiye'nin konumu ile ilgilidir. Bu bağlamda Avrasya'nın kapisında olan ve Irak ile ilgili planlarda sahneyi terk etmesi düşünölemeyecek olan Türkiye'nin kaosa sürüklenmesinin yeni durumda istenmediği gözlenmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin yeni koşullarda jeo-stratejik önemi, IMF'den (ve ABD'nin) "destek" alabilmesinin önemli bir nedeni olarak gözükmektedir. Ancak "destek", yukarıda vurgulandığı üzere IMF'nin şimdilik Türkiye ekonomisi üzerinde tam anlamıyla, hiçbir pürüzle karşılaşmaksızın egemen olması yönünde sağlanmaktadır. Üstelik jeo-stratejiye çok fazla güvenilmemesi gerektiği, bu durumun değişebilme olasılığının da mevcut olduğunu gözden kaçırmamak gerekiyor.

Kaynakça

Boratav,K.(2001),"2000-2001 Krizinde Sermaye Hareketleri, *İşletme ve Finans*, Sayı: 186, Eylül 2001.

Ekzen, N.(1999), "İç Borçlanma: TBMM Devrettiği Bütçe Yetkisini Geri Almak Zorunda", *Türk-İş 99 Yıllığı*, Cilt:2, Kasım, Ankara .

Sönmez, S.(2000a), "İstikrar Programı Bağlamında Yeni Bütçenin Anlamı ve Finansman Sorunu" *İktisat Dergisi*, Sayı:407, Kasım 2000.

Sönmez, S, (2000b), "Kasım Krizinden Şubat Krizine" (Kronik), *SBF Dergisi*, Cilt:55, Sayı:4.

ISO Dergisi (Değişik Sayılar)

BSB İktisat Grubu(20001a), Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler,TMMOB, Haziran, Ankara.

BSB İktisat Grubu (2001b), *Basın Duyurusu*, 20 Kasım.

Cumhuriyet Gazetesi, 31 Aralık 2001.

DPT(1996), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1995), Mart, Tablo: 5.1,5.7, 5.8.

Sayıştay (2000), *2000 Yılı Mali Raporu*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2000), *Enflasyonla Mücadele Programı*

Politika Metinleri, Cilt:I, Ocak; Cilt:II, Temmuz, Ankara.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı(2001), *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Politika Metinleri*, Cilt:I, Eylül, Ankara.

T.C.Merkez Bankası Bilançoları (Değişik Yayınlar).